

Ola F. Gjeilo

**Glimt fra
mellomkrigsåra**

Lillehammer 1966

Mesna-Trykk A/S

Forord

Dette innlegg var skrevet som et bidrag til jubileumsboka i Skjåk, men ble vraket, da det ifølge uttalelse fra en av komitéens medlemmer var for personlig.

Hva som var så personlig har det ikke lyktes meg å få klarlagt. Dette fikk jeg ikke noen opplysning om før boka var trykt og kommet i utsalg.

Jeg tillater meg å sende dette ut i særtrykk — uavhengig av nevnte bok.

*Jeg mente ikke å være personlig mot noen. **Helsing.***

OLA F. GJEILO

Glimt fra mellomkrigsåra

Som ordfører i to perioder i tidsrommet 1926—28 og 1932—34, mener jeg det er riktig at det kommer med et avsnitt i jubileumsboka om mellomkrigstida. Et tilbakeblikk over hvor vanskelig og tung den økonomiske situasjonen da var for alle bygdens innvånere. Også for den som hadde med den kommunale forvaltning å gjøre. Det var pengemangel, gjeldstrykk, renteåk og skattebyrde som la en klam hånd over det hele.

Hadde den mangeårige ordfører Olav Øygard levd, ville han vært den rette mann, som den grundige gransker og historiker han var, til å skrive dette avsnitt.

Det var en viktig og vanskelig oppgave for kommunestyret og kanskje særlig for ordføreren å forsøke alle mulige utveger for å holde arbeidslivet i gang, med de små midler vi aller nådigst kunne få gjennom de offentlige organer. For arbeidsløysa var skremmende.

Under disse forhold kom vegprosjektet Skamsar bru — Vollungs bru opp. Opprinnelig var det Skamsar bru — Ofoss bru, som til slutt vart til Skamsar bru — Skjøla bru — Vollungs bru, da grenda på Dalom også kom med sitt vegkrav, som naturlig var, da de også var veglause.

På formannskapetets budsjettmøte 20. mars vart det på budsjettet for 1926—27 ført opp som første bevilgning kr. 5.000,00. Denne budsjettpost vart vedtatt mot 1 stemme både i formannskapet og kommunestyre.

Hermed var det fastslått at Lundavegprosjektet skulle settes i gang. Til gagn og glede for dem som bodde i disse veglause grender, og som hadde lengtet og ropt etter skikkelig veg i lange tider. Men det skulle gå noen år før alle formaliteter var i orden. Det gjaldt gjerde og grunnavståelser m. a. Og det måtte skaffes til veie så mange penger at arbeidet kunne settes i gang. Men alt ordnet seg til slutt.

Når det gjelder budsjettet, var fylkesmannen streng i sine krav, både med hensyn til å kreve inn skattene og med betaling av renter

og avdrag på kommunens gjeld. Krava var nok ofte så strenge at vi ikke på noen måte kunne klare det på grunn av at kommune-kassa ofte var helt bunnskrapt for penger og at den økonomiske stilling hos alle grupper skattytere var mer enn overanstrengt. Formannskapet — og da særlig ordføreren — stod overfor mange vanskelige oppgaver for å få fylkesmannen til å forstå hvor vanskelig det var for alle grupper skattytere å klare de forpliktelser som alle hadde å kjempe med. Den skatt som ikke var betalt i rett tid — og det kunne være store beløp — måtte pantes.

Å holde skatteauksjon var det ingen nytte i, da ingen møtte opp for å kjøpe pantet. Men som oftest fikk kommunekassereren inn noen kroner, og man fikk trøste seg med at «kommer tid, kommer råd», som det heter.

Pantet hos en gardbruker var hest eller kyr, etter størrelsen på skatten. Det kunne også være gardsredskap som var pantsatt. Hos en småbruker var det småfe eller hest, om han hadde. Hos en arbeidsmann som ikke hadde jord, var det kanskje en sykkelskrabb. Sykkelen var kanskje mannens eneste befordringsmiddel, om han var så heldig å få noen arbeidsdager her og der og tjene noen kroner.

På enkelte kommunestyremøter la ordføreren fram store bunker av søknader om utsettelse, nedsettelse eller hel ettergiving av skatten. I møte den 11. februar 1929 vart det strøket skatter til et samlet beløp av kr. 4.554,00 + utgifter til panting, og på møte 17. januar 1930 for et samlet beløp av kr. 5.112,00 + utgifter til panting. Så det var ikke små beløp det dreiet seg om. Men det var ingen veg forbi, da det var skatter som man ikke hadde noe håp om å få inn.

Fylkesmannen var etter oss med purring om innkreving av skatte-restansene, men det var ikke så endeframt for oss i kommunestyret å purre på skattyterne til stadighet. Vi fant ut det var bedre å gå lempelig fram. Det syntes seg også å være det beste, om ikke beløpene var så store, fikk vi erfaring for at det manglet ikke vilje til å betale, men evne.

Ar 1935, sak 185, ref. skriv fra overingeniøren for vegstellet om å sette i gang ekstraarbeide på grunn av arbeidsløysa.

I sitt vedtak pekte kommunestyret på flere steder både i Bråtå-dalen og Billingsdalen som skulle vært utvida eller omarbeidd på grunn av biltrafikken, og at ingeniøren sjøl kunne bestemme hvor det mest var påkrevet. Ellers kunne det også være strekninger på den påtenkte Lundaveg som passet til vinterarbeide.

2 I kommunestyremøte 19. desember 1935 vart lagt fram plan for Øygard nye skolehus med kostnadsoverslag på kr. 18.500,00. Ja, tenk

det! Hvor meget hadde dette skolehus kostet i dag om det skulle vært bygt? Kommunestyret godkjente planen og henstilte til fylkesmannen og fylkesutvalget at det vart med på fylkesbudsjettet.

Til foreløpig dekkelse av utgiftene til legeboligen i Lom vart ordføreren gitt fullmakt til å ta opp et lån i Lom og Skjåk Sparebank på kr. 25.000,00, lånet skulle betales tilbake innen 5 år.

På møte den 10. desember 1924 vart det vedtatt å henstille til Skjåk Almenning å skaffe kommunen hjemmel på Høgfossen før den kunne overtas som eiendom. Men dette vart det ikke noe av.

På møte den 20. november 1926 referertes: På grunn av Skjåkbilenes økonomiske vanskeligheter kan ikke selskapet gi noe bidrag til å holde oppe vinterbiltrafikken i Ottadalen, som er blitt et større og større krav fra bygdene.

Det gjaldt et beløp på kr. 1.500,00 som i den tid var mange penger. Ordføreren satte fram dette forslag: Da Skjåk kommune ligger så langt fra Otta st., mener vi det ikke bare er et krav, men er livsbetingelse for Ottadalsbygdene, ikke minst for Skjåk som ligger lengst borte, at det kan være daglig forbindelse med Otta st. og Skjåk, såvel vinter som sommer, helt til Nordberg. For at ikke trafikken skal stoppe opp på grunn av manglende midler til vegbrøyting, overtar kommunestyret på kommunens vegne kr. 1.000,00 av Skjåkbilene sin del av bidraget til vinterbiltrafikken. Beløpet tas fra O.G.S.' utbytte for 1926.

For å sjå om noen ville stemme mot dette forslag forlangte jeg navneoppnop. Men det skulle vise seg at jeg led et gruverdig nederlag. Presten Bakke satte fram dette forslag: — Kommunen som både i år og i fjor bevilget midler mer enn de andre kommuner til vinterbiltrafikken i Ottadalen, kan, så ynskjeleg det kan være, ikke bevilge mer enn det som er bevilget.

For ordførerens forslag stemte 8, og for Bakkes forslag 12.

Dessverre så nok ikke dette flertall den store fordel i at det kunne lykkes med ganske små midler å opprettholde den daglige forbindelse med den nærmeste jernbanestasjon.

Men det skulle vise seg at saken kom igjen.

Den 15. desember samme år gjorde ordføreren rede for hvorfor kommunestyret var innkalt pr. telefon, og de som ikke hadde telefon var budsendt. Det gjaldt en skrivelse fra formannen i O.K.A. som hadde vært i Oslo og der var blitt kjent med at det bevilgede statstilskott på kr. 5.000,00 til å holde oppe vinterbiltrafikken i Ottadalen var falt bort på grunn av at Skjåkbilene hadde trukket tilbake sitt tilskott på kr. 1.500,00 og at det var brukt av dette beløp så det nå var att kr. 4.000,00 til disposisjon som Ottadalen kunne få dersom

de interesserte bygder ordnet sine bidrag. Med disse opplysninger fikk bjølla en annen låt. Det vart så samrøystes vedtatt å garantere for hele beløpet på kr. 1.500,00.

Dersom ikke alt gikk med til å holde vegen åpen, skulle resten av beløpet brukes til innskifting av gjerde langs vegen i bygda.

På kommunestyremøte den 9. oktober 1930 vart formannskapet valgt til å føre tilsyn med Lundavegen som var satt i gang den 6. s. m. Det var 3 lag med 5 mann i kvart lag. Guttorm Lund var formann i ett lag med Ola Skriden, som også skulle være vegsmed for alle lag. Pål Haugen som formann i det andre laget og Ola Moen i det 3. laget. Forskudd var bestemt til 50 øre pr. time.

Det var sikkert en gledens dag for det mannskap med familie, som hadde den lykke å få gå i gang med arbeidet på Lundavegen, som kom til å gå i mange år, og som mange hadde ventet å få arbeide på.

Det vart fortsatt med å føre opp på budsjettet et beløp hvert år til dette anlegg. Anlegget kom også med på statsbudsjettet med årlige bevilgninger, og med dagsverksbidrag med inntil kr. 1.500,00. Det første statsbidraget var på kr. 5.000,00.

Til å begynne med var det meningen at Skjåk kommune, Lom kommune og Skjåk Almenning skulle gå sammen om å bygge ut Høgfossen i Skjåk Almenning for elektrisk kraft. Det vart utført en del forberedende arbeid der, og Aura skulle bygges ut for å få elektrisk kraft til arbeid i Høgfossen. Men så plutselig falt Lom fra, så det vart bare Skjåk kommune og Skjåk Almenning. Noe mer arbeid i Høgfossen vart det ikke, men det vart fortsatt med å bygge ut Aura til lys og kraft for bygda og kraft til ålmenningens sagbruk.

På grunn av at Lom trekte seg ut av samarbeidet vart Skjåk hengende med en lånegjeld i Lom og Skjåk Sparebank til dette anlegg. Riktignok vart en del av dette brukt til utbygging av Aura. Lånet var på kr. 150.000,00, og det var en tung byrde å drages med i tida framover. Utbygginga av Aura vart fortsatt, slik at det litt om senn begynte å lyse fra elektriske lamper bortover bygda om kveldene, og det vart kraft til tresking, vedkapping og til sagbruket.

Men så forlangte sparebanken å få lånet på kr. 150.000,00 tilbakebetalt på grunn av mangel på disponibel kapital, eller kanskje det var andre årsaker som lå til grunn for kravet. Det hadde allerede da begynt å gå galt med en del banker og kommuner som var kommet i vanskeligheter. Kravet fra sparebanken var et faktum, og noe måtte kommunestyret gjøre for å imøtekomme bankens krav. Dette var lettere sagt enn gjort for en fattig fjellbygd som Skjåk.

Vi hadde da Norges Kommunalbank, en forholdsvis ny bank som hadde til oppgave å hjelpe nødlidende kommuner.

Det var en i den tid kjent politiker, Stuevold Hansen, som var sjef for denne banken.

Som bygdas ordfører vart jeg valgt til den lite hyggelige oppgave å reise inn til Oslo og søke kontakt med sjefen for denne banken. Jeg må tilstå at jeg ikke var noe særlig begeistret for å ta fatt på denne Osloturen med en så tung og vanskelig oppgave å løse, ung og uerfaren som jeg var.

Men lykken var kanskje at bonde Erik Enge var stortingsmann og statsråd da. Ham kjente jeg litt fra før, så jeg oppsøkte ham i Stortinget og prøvde så langt jeg evnet å klarlegge saken for ham. Han var med en gang villig til å hjelpe meg med dette. Han var også godt kjent med Stuevold Hansen. Enge ringte til ham med en gang og forklarte saken i korte trekk. Men banksjefen var opptatt, så vi måtte vente til dagen etter. Neste dag troppet vi opp på kontoret til banksjefen. Jeg med alle tenkelige og utenkelige dokumenter for saken i veska. Både Stuevold Hansen og Enge var i godt humør, skjønnte jeg. Med mine dårlige talemåter forsøkte jeg etter beste evne å klarlegge årsaken til de økonomiske vanskeligheter min kommune var kommet opp i. Statsråd Enge kom med et viktig innlegg i saken, og som han sa var han godt kjent i Ottadalen og ikke minst i Skjåk. Stuevold Hansen lovte å gjøre sitt aller beste så vi i Skjåk skulle bli hjulpet til å få innvilget lånet.

Lånet kom ikke formelt i orden før i 1933.

Den 11. august 1933 hadde ordføreren sammenkalt til møte med setringene i Finndalen for å drøfte saken om bilveg fra Klomsrobekken og innover Finndalen. Det var stor interesse for saken, og det vart valgt et styre, med Oluf Grjøtheim, Bustad, som formann. På seinhausten vart arbeidet satt i gang. Finndalssetringene var levende interesserte i saken, og ikke minst formannen. Det var 3 lag med 15 mann. Johs. Kveen skulle stikke opp veglina og måle opp akkorden. Vi reiste sørover dagen etter. Også dette mannskapet gledde seg til å ta fatt med «kraft i armen og mot i barmen». Ordføreren gjorde alle mulige forsøk på å skaffe midler i form av dagsverksbidrag og offentlig tilskott til dette, som også delvis lyktes. På kommunestyremøte den 24. november 1934 referertes skriv fra Sosialdepartementet gjennom fylkesmannen at kommunen var tildelt kr. 5.000,00 i dagsverkstilskott til Finndalsvegen, og på samme møte skriv fra Oppland Landbruksselskap om at Finndalsvegen (seterveg) var tilstått et statstilskott på kr. 5.000,00.

På samme møte vart anbefalt rentelette for 17 låntakere i Den Norske Stats og Småbrukbank. Dette vedtak taler sitt tydelige språk og trenger ingen kommentar.

For å vise dem som styrer den kommunale forvaltning i dag, med overflod av pengemidler, tar jeg med et vedtak som kommunestyret gjorde på møte den 11. april 1934 — en henstilling til Stortinget:

«Skjåk kommunestyre vil, så alvorlig og inntrengende det kan, sende henstilling til Stortinget om, at det fra statens side blir satt i gang tiltak som monner til hjelp mot den alvorlige krise som herjer, og ikke minst i fjellbygdene. Kommuner, gardbrukere, småbrukere og alle andre arbeidsfolk som må leve av sine henders arbeide, kjemper en håpløs kamp mot overmakten, verre enn noen gang før.

Etter vår mening gjelder det først og fremst at gjelden og renteåket på kommuner og i jordbruket må ned, så det kommer i samsvar med den økonomiske bæreevne. Det foregår konkurser og gjeldsmeglinger overalt. Å opphjelpe jordbruket med tiltak som også kan komme fjell- og fjordbygdene til gode ved å sette nyttig arbeide i gang, så forsorgsutgiftene blir lettet og arbeidsfolket atter får kjøpekraft og arbeidsglede, som er noe av det største her i livet. For Ottadalen vil man peike på vegprosjektet som skal komme istedenfor Otta—Fossbergbanen, som både kan minske arbeidsløysa og gi jordbruket bedre vilkår for framtida.»

Jeg kan ikke la være å ta med et drastisk eksempel på hvorledes fylkets høgste embetsmann ville behandle sine kommunale under-sätter:

På møte 15. oktober 1932 referertes en skrivelse, sendt gjennom Ottadalens Tuberkuloseheim, der han ber fylkeskassereren å holde tilbake 2/10 som de interesserte kommuner har å refundere av de beløp som vedkommer pasienter fra hver av disse kommuner. Det tilbakeholdte beløp skal betales på de nevnte kommuners fylkes-skatteestanser. I møte 23. november samme år en skrivelse fra fylkesmannen, også til fylkeskassereren, at han for 3. kvartal skal holde att både 4/10 som fell på fylket og de 2/10 som kommunene har å refundere. Kommunene har protestert kraftig mot denne drastiske framgangsmåte, heter det i et brev til ordføreren her. Skjåk kommune mente at det ikke var noen hjelp i å protestere. Ellers heter det i vårt vedtak at våre restanser er kr. 7.600,00, og i slike tronge tider som nå er det vanskelig å klare sine utgifter på dagen. Kommunestyret vedtok å be kommunekassereren å betale direkte til Tuberkuloseheimen det som fell på Skjåk av utgiftene.

Skatteprosenten svingte mellom 16,5 og 18 % på våre budsjetter. Skattesletting fra 1922 til og med 1926/27 var kr. 4.247,00. Ved desisjon av kommunerekneskapen for 1933/34 viser skatterestansene kr. 220.490,00 — et skræmeleg høgt tall! Men det gikk da på et vis.

Budsjettet for 1934/35 er på brutto kr. 127.072,00. Netto til utligning kr. 95.000,00.

Jeg tar med noen av de største poster på dette budsjettet for å vise den nåværende generasjon hvilke tall vi opererte med i kommunen:

Fylkesskatt	kr. 13.000,00
Skulestellet	» 39.877,00
Forsorgsvesenet	» 14.000,00
Kyrkjestellet	» 4.235,00
Kommunestyreregnskapet	» 3.410,00
Retts- og politivesen	» 6.156,00
Vegvesenet	» 5.500,00

Vi hadde et lån i Bøndernes Bank, men hva det lånet var opptatt til, framgår det ikke noe om.

Plutselig fikk jeg skriftlig beskjed om at lånet skulle betales tilbake innen kort tid. Vi hadde kniven på strupen, som det heter, og det var ikke annet å gjøre. Kommunekassereren og jeg ble enige om å stoppe alle utbetalinger en tid for å klare dette. Det lyktes også, men det gikk ut over andre, som kanskje var mer berettiget. Banken trodde vel at Skjåk ville gjøre fant av seg.

Det var vanskelige tider for alle som drev med jordbruk. Utbetalingsprisen for levert mjølk til ysteriet var for 1929/30 15 øre pr. kg for kumjølk og 20 øre for geitmjølk. For 1931/32, for ku 10,8 øre og 20 øre for geit. For 1932/33 13,5 øre for ku og 17 øre for geit, og for 1933/34 12 øre for ku og 17 øre for geit, alt pr. kg.

Driftsutgiftene var ca. 3 øre pr. kg mjølk.

Alt som jordbruket hadde å selge låg lågt i pris.

For en smågris på 25—30 kg og mer, betaltes kr. 15—20 av oppkjøperen. En spekalv på 20—25 kg betaltes av kommisjonæren med kr. 16—17, minus frakt, fra Skjåk til Oslo.

Arbeidslønningene den tid var så låge at en kan kvi seg for å sette tallene på papiret. En budeie betaltes med fra kr. 40,00 til kr. 50,00 pr. måned, og gjerne 1 par sko. Fri syketrygd var det aldri spørsmål om. Iallfall var det aldri på tale med den hjelp jeg hadde utstand med, men fritt kost og hus.

En gild gardsarbeider betaltes med fra 30—45 kr. pr. måned pluss hus og kost. En kar på dagarbeid fra kr. 2,00 til kr. 2,50 pluss kost. Trygdekasseutgiftene var store den tid, rent for store i forhold til lønningene.

Jeg har lyst til å ta med litt statistikk som var inntatt i en brosjyre som jeg fikk tilsendt av en stortingsmann, som den tida var finansminister.

— For året 1931/32 var det av i alt 760 kommuner bare 95, eller 12 % som hadde under det lovbestemte maksimum skattøre — 12 %. Og noe over 2/3 hadde høyere enn lovens maksimum, 15 %, og mer enn 1/3 hadde over 18 % i skattøre. Pr. 16/1 1933 var det 27 kommuner som var kommet under administrasjon. 49 kommuner under massekonkurs og ca. 100 var i underhandling om gjeldsakkord.

Heldigvis, får jeg si, unngikk vi å komme med i disse fylkers og kommuners rekker, som ramlet overende.

Under denne vanskelige tida var det ingen lett jobb å være ordfører. Jeg kan forresten nevne at det ikke var jeg som var tiltenkt jobben første gang jeg vart valgt. Det var en helt annen opplyst mann, men på en eller annen vis var det noen som hadde sviktet, så det dessverre vart meg.

Jeg hadde nesten daglig besøk av folk som klaget sin nød. Enkelte kunne også være nokså bryske av seg. De som det var alle verst for, måtte jeg bare henvise til forsorgsvesenet. De som klaget over skatten, lovte jeg som regel å legge det fram for kommunestyret, når de kom med skriftlig søknad.

Jeg fikk også mange artige brev om saker og ting. Enkelte av brevene kunne være grove i sine uttrykk, men det fikk jeg ikke ta så nøye. Og mange kunne være så interessante i sitt innhold, at jeg tok vare på dem for å ta dem fram igjen pånytt og studere dem.